VZŤAH UČITEĽ A ŠTUDENT SO ŠPECIFICKÝMI POTREBAMI

Úvod

Právo na vzdelanie pre všetkých je ukotvené v medzinárodne platných legislatívnych dokumentoch[41] a rovnako aj v zákonoch a ústavách jednotlivých krajín. Ústava Slovenskej republiky v čl. 42 bližšie špecifikuje právo každého človeka na vzdelanie. Školská dochádzka je povinná a jej dĺžka je ustanovená zákonom. Občania Slovenskej republiky majú právo bezplatne sa vzdelávať na základných a stredných školách a podľa možností aj na školách vysokých (Ústava SR, 5oddiel, č. 42). Štúdium na vysokej škole predstavuje významnú prípravu na profesijný život v zmysle zvyšovania kvalifikácie študenta a pripravenosti na plnenie si pracovných povinností.

V súčasnosti sa stretávame s čoraz väčším záujmom o štúdium na vysokej škole aj u mládeže so špecifickými potrebami. V súlade so zákonom č. 131/2002 o vysokých školách Z. z. za študenta so špecifickými potrebami považujeme študenta

a) so zmyslovým, telesným a viacnásobným postihnutím,

b) s chronickým ochorením,

c) so zdravotným oslabením,

d) s psychickým ochorením,

e) s autismom alebo ďalšími pervazívnymi vývinovými poruchami,

f) s poruchami učenia (Zákon č. 131/2002 o vysokých školách § 100 ods. 2).

Kým v minulosti prevládalo segregované vzdelávanie žiakov so špecifickými potrebami v základných a stredných špeciálnych školách, súčasnosť prináša nový pohľad a prístup ku vzdelávaniu týchto žiakov/študentov. Tento nový prístup označujeme ako inkluzívne vzdelávanie „s dlhodobým cieľom úplnej akceptácie jedinca s postihnutím ako samozrejmého člena (nielen) školskej komunity“ (Balážová 2013, s. 9). Súhlasíme s autorkou Chrzanovskou, ktorá uvádza, že v súčasnosti potrebujeme obsahovo flexibilnú výchovu, ktorá je prispôsobená individuálnym požiadavkám a potrebám ľudí a vychádza zo situácii bežného života (Chrzanovská 2010). Práve spomínané situácie každodenného života, akceptácia ľudí so špecifickými potrebami, ako plnohodnotných členov spoločnosti, si priam žiadajú začleňovanie týchto študentov do štúdia na všetkých stupňoch vzdelávania, teda aj do vysokých škôl. Takýto trend je možné považovať za isté smerovanie k rovnosti ľudí so špecifickými potrebami

[41]Článok č. 26 Všeobecnej deklarácie ľudských práv stanovuje, že každý má právo na vzdelanie, ktoré má byť bezplatné, aspoň v počiatočných a základných stupňoch. Vzdelanie má smerovať k plnému rozvoju osobnosti a má viesť k posilneniu úcty k ľudským právam a základným slobodám (The Universal Declaration of Human Rights 1948 č. 26).

a intaktných ľudí vo všetkých spoločenských oblastiach, a teda aj vo vzdelávaní. Podobné je chápanie inklúzie aj u Sádovskej, ktorá vníma tento prístup ako prirodzený dôsledok snahy o dodržiavanie rovnosti všetkých ľudí (Sádovská 2012). Ak teda chceme rovnosť pre všetkých ľudí bez rozdielov, je nevyhnutné, aby aj študenti so špecifickými potrebami mali možnosť štúdia na vysokej škole. Nejde však len o samotné umožnenie štúdia, pretože to vyplýva zo zákona. Dôležité je, aby špecifické potreby tejto skupiny študentov boli podporované a napĺňané. Jedine takýmto spôsobom je pre študentov so špecifickými potrebami zabezpečená rovnocenná možnosť študovať aj na vysokých školách.

Súhlasíme s Oravcovou, ktorá pripomína, že integrácii študentov so špecifickými potrebami na základných a stredných školách venovalo svoju pozornosť už dosť autorov, ktorí túto problematiku rozpracovali v početných štúdiách, odborných článkoch, knižných prácach, atď.. „Na rozdiel od integrácie na nižšej vzdelávacej úrovni sa však problematike integrácie vysokoškolských študentov nevenovala donedávna žiadna pozornosť“ (Oravcová 2001, s. 19). Ako vidíme, problematika vysokoškolského štúdia študentov so špecifickými potrebami donedávna v akademickom prostredí absentovala. Aké boli dôvody? Jedným z dôvodov bol, ako sme už uviedli vyššie, iný systém vzdelávania študentov so špecifickými potrebami, ktorý kládol prílišný dôraz na ich inakosť. Súčasná spoločnosť sa snaží žiakov a študentov so špecifickými potrebami integrovať do bežného života, v ktorom môžu vyrastať, vzdelávať sa a pracovať spolu s intaktnými jedincami. Samozrejme je potrebné, ba priam nevyhnutné pripustiť, že ich štúdium môže byť plné rôznych prekážok a problémov (fyzické a psychické bariéry) (Hájková 2007), ktorých sú intaktní študenti „ušetrení“. Tým však samozrejme nechceme povedať, že problémy a prekážky stretávajú iba študentov so špecifickými potrebami. Prikláňame sa k názoru Tarcsiovej, ktorá uvádza, že štúdium na vysokej škole je v mnohých prípadoch náročné aj pre intaktných študentov, keďže veľkú časť tvorí samoštúdium, samostatnosť, zodpovednosť (Tarcsiová 2008). Študenti so špecifickými potrebami však čelia ďalším prekážkam, ktoré vznikajú na základe ich potrieb.

V tejto súvislosti Connor vo svojom článku s názvom *Helping students with disabilities: Transition to College* (2012) poukazuje na rôzne výzvy a ťažkosti pre študenta so špecifickými potrebami vznikajúce už pri samotnom presune zo strednej na vysokú školu. Takíto študenti sa presúvajú zo sveta, ktorý bol pre nich bezpečný do neznámeho prostredia, ktoré od nich vyžaduje viac nezávislosti, autonómie

a samostatného rozhodovania (Connor 2012). Myslíme si, že k týmto požiadavkám je významné priradiť ešte aj požiadavku zodpovednosti, ktorá je počas vysokoškolského štúdia veľmi dôležitou. Nepochybne platí, že študenti na vysokej škole majú viac slobody v rámci ich štúdia (pri výbere predmetov, ktoré budú navštevovať, v plánovaní si skúšok), no samozrejme s touto väčšou slobodou ide „ruka v ruke“ aj potreba vyššej zodpovednosti daného študenta. Aj táto požiadavka môže predstavovať pre študentov so špecifickými potrebami istý problém. Kým počas štúdia na základnej a strednej škole boli viac chránení, počas vysokej školy nastáva isté osamostatnenie sa, ktoré vyžaduje samostatné rozhodovanie o svojom štúdiu a taktiež aj schopnosť byť zodpovedným za svoje rozhodnutie a konanie.

Hájková uvádza niekoľko faktorov, ktoré môžu spôsobovať problémy u študentov so špecifickými potrebami pri nástupe na vysokú školu. Príčinou týchto bariér môže byť napríklad starší vek študenta (kvôli oddialenému nástupu na školskú dochádzku), problémy so sebareflexiou a samým sebou, psychické ťažkosti študenta pri určitých problémoch (napríklad s mobilitou, orientáciou), nedostatočné návyky pri využívaní informačnej techniky, problémy spojené s prechodom z domu na internát, a mnohé iné (Hájková 2007).

Je preto dôležité položiť si nasledujúcu otázku. Ako v čo najväčšej možnej miere pomôcť študentom so špecifickými potrebami pri prekonávaní mnohých prekážok pri nástupe na vysokú školu? Strnádová ponúka viacero alternatív, ktoré vedú k podpore študentov so špecifickými potrebami a pomáhajú im tak čeliť možným bariéram, ktoré ich stretávajú. Medzi ne patrí napríklad príprava študentov so špeciálnymi potrebami na prijímacie skúšky prostredníctvom rôznych kurzov, dostupnosť informácii pre študentov ohľadom rôznych foriem podpory pre ich špecifické potreby, ktoré vybraná vysoká škola poskytuje, informačné semináre pre študentov so špecifickými potrebami, možný kontakt s poradcom pre takýchto študentov, informácie dostupné na webovej stránke o tom, čo štúdium na danej vysokej škole pre študentov so špecifickými potrebami zahŕňa (Strnádová 2007). Takúto funkciu by mali plniť špeciálne pedagogické pracoviská na vysokých školách[42], ktorých primárnou úlohou je podpora

[42]Prvé takéto centrum bolo založené Mendelovou na Univerzite Komenského v Bratislave v rámci projektu TEMPUS (Oravcová 2001, s. 11). V súčasnosti sú tieto centrá zriadené na univerzite Komenského v Bratislave a na Technickej univerzite v Košiciach (Zákon č. 131/2002 o vysokých školách §100 ods. 8).

štúdia študentov so špecifickými potrebami, a taktiež koordinátori[43] pre študentov so špecifickými potrebami (Zákon č. 131/2002 o vysokých školách § 100 ods. 7).

Na základe uvedeného konštatujeme, že koordinátor pre študentov so špecifickými potrebami predstavuje dôležitý predpoklad pri ich začlenení a plnohodnotnom štúdiu na vysokej škole. Napriek tomu, v súlade s Hájkovou považujeme za nevyhnutné zdôrazniť, že z hľadiska špeciálnej pedagogiky je pre vysokoškolské štúdium veľmi dôležité, aby študent so špecifickými potrebami mal určitý potenciál, ktorý je pre štúdium potrebný. Dôležité sú študijné návyky, určitý talent, dispozície pre vybraný odbor, sebestačnosť študenta (Hájková 2007). Podpora študentov so špecifickými potrebami v ich štúdiu je naozaj veľmi potrebná, no úspešným predpokladom ich úspechu v štúdiu sú aspekty, ktoré zdôraznila Hájková. Zastávame názor, že nie je možné, aby študent so špecifickými potrebami študoval na vysokej škole a nemal na to potenciál. „Je nutné mať argumenty pre rovnoprávny prístup ku všetkým študentom vysokých škôl, ktorý by zároveň rešpektoval individualitu a potreby každého z nich, bez toho, aby došlo k zníženiu nárokov kladených univerzitou na jej študentov“ (Strnádová 2007, s. 79). Na základe uvedeného možno konštatovať, že je nevyhnutné napĺňať špecifické potreby študenta, avšak bez znižovania nárokov na jeho výkon[44]. V skratke by sme to mohli označiť ako nejakú výzvu podporovať študentov so špecifickými potrebami, no neznižovať nároky, ktoré sa kladú na ich štúdium a výsledky.

Okrem koordinátorov a špeciálnych centier (ktoré podľa nášho názoru nedostatočne pokrývajú územie Slovenskej Republiky), veľmi dôležitú úlohu v podpore študentov so špecifickými potrebami majú samotní učitelia na vysokej škole. Každý pedagóg by mal počas výučby rozvíjať u študentov empatiu, ústretovosť, ohľaduplnosť a toleranciu medzi študentmi v študijnej skupine[45]. Tieto vymenované aspekty

[43]Medzi primárne úlohy koordinátora patrí napríklad aktívna účasť pri identifikovaní uchádzačov o štúdium so špecifickými potrebami a študentov so špecifickými potrebami, vyhodnocovanie ich špecifických potrieb a rozsahu zodpovedajúcich podporných služieb vzhľadom k špecifickým potrebám študenta a ich zabezpečovanie, zabezpečovanie spolupráce s ostatnými odborníkmi, vykonávanie poradenstva pre študentov so špecifickými potrebami, podávanie návrhov na použitie finančných prostriedkov na podporu štúdia študentov so špecifickými potrebami, zabezpečenie materiálno-technických pomôcok pre ich štúdium, atď. (Zákon č. 131/2002 o vysokých školách §100 ods. 9).

[44]Táto požiadavka je ukotvená aj legislatívne. V zákone o vysokých školách sa uvádza: „Vysoká škola vytvára všeobecne prístupné akademické prostredie aj vytváraním zodpovedajúcich podmienok štúdia pre študentov so špecifickými potrebami bez znižovania požiadaviek na ich študijný výkon“ (Zákon č. 131/2002 o vysokých školách §100 ods. 1).

[45]Avšak na to, aby mohol u študentov rozvíjať tieto vlastnosti, je potrebné, aby nimi disponoval sám učiteľ. Zastávame názor, že jeho morálny charakter je dôležitým predpokladom schopnosti posilňovať morálne správanie aj u študentov. Campbellová radí k dôležitým morálnym vlastnostiam učiteľa

predstavujú nevyhnutné prvky vytvárania pozitívnej klímy v študijnej skupine (Furínová 2013). Dvojnásobne to platí, ak sa v skupine nachádzajú študenti so špecifickými potrebami. Vzťah učiteľa a týchto študentov je veľmi dôležitý, pretože značným spôsobom ovplyvňuje prístup daných študentov k ich štúdiu.

Aj keď výchovné pôsobenie na študenta je najviac zastúpené na základných a stredných školách, kde sa osobnosť študenta kreuje v najväčšej miere, malo by byť prítomné aj na vysokej škole. Hoci je už študent dospelým a zodpovedným jedincom, aj vyučujúci na vysokej škole by mal prostredníctvom svojho konania predstavovať pre študentov istý vzor a mravný ideál. Ako uvádza Platková Olejárová (2012) výchovnovzdelávacia činnosť učiteľa na vysokej škole má svoju jedinečnosť a je iná, než výchovnovzdelávacia činnosť na základnej alebo strednej škole. Študent a rovnako aj študent so špecifickými potrebami na vysokej škole predstavuje určitého klienta, ktorý prijíma vzdelávaciu službu danej inštitúcie. Avšak je potrebné zdôrazniť, že nie je len pasívnym prijímateľom, ale naopak, je aj aktívnym partnerom učiteľa v procese poznávania. Aj v tomto vzťahu platia všeobecné princípy učiteľskej etiky, ako je humánnosť, ľudská dôstojnosť, vzájomná úcta všetkých účastníkov výchovnovzdelávacieho procesu, tolerancia. V súlade s Platkovou Olejárovou zdôrazňujeme, že vzťah učiteľa a študenta *a o to viac učiteľa a študenta so špecifickými potrebami* by mal byť rovnocenným vzťahom, ktorý je charakterizovaný korektnosťou, čestnosťou, spravodlivosťou a naplnený profesionálnym a zároveň ľudským prístupom (Platková Olejárová 2012, s. 223-224). Rovnocenný prístup ku všetkým študentom, a teda aj voči študentom so špecifickými potrebami, zdôrazňuje aj Etický kódex Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, ktorý v časti určenej pre *vysokoškolských učiteľov, výskumných pracovníkov a umeleckých pracovníkov Filozofickej fakulty,* v rámci *etických princípov vo vzťahu k študentom* zdôrazňuje: „Učiteľ akceptuje inakosť študentov, rešpektuje ich názory, politickú príslušnosť a náboženské presvedčenie (pokiaľ neobmedzujú práva iných) s cieľom vytvoriť humánne, tolerantné a na vzájomnej úcte založené medziľudské vzťahy. Odmieta a netoleruje prejavy diskriminácie (podľa veku, rasy, pohlavia, etnicity, sexuálnej

napríklad zodpovednosť, spravodlivosť, nestrannosť, čestnosť, odvahu, pochopenie, priateľskosť, toleranciou, empatiu, lásku k študentom, rešpekt pre všetkých študentov (Campbell 2003).

.

orientácie, zdravotného postihnutia a i.)“ (Etický kódex Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove 2012, Čl. 3).

Vo vzťahu k študentom so špecifickými potrebami je rovnocenný prístup obzvlášť dôležitý, pretože im umožňuje vnímať samých seba ako rovnocenných partnerov v štúdiu. Samozrejme, ako sme už spomenuli, je nevyhnutné pri vzdelávaní takýchto študentov napĺňať ich špecifické potreby, avšak bez toho, aby učiteľ znižoval nároky na ich štúdium. Ide však o akúsi „šikmú plochu“, kde v mnohých prípadoch vzniká mnoho etických problémov, či už pri hodnotení študenta so špecifickými poruchami, zadávaní úloh a pod.

Ako sme už uviedli, nevyhnutným predpokladom pre štúdium študentov so špecifickými potrebami na vysokej škole je napĺňanie týchto potrieb. V tejto súvislosti súhlasíme s Matthewsom, ktorý zdôrazňuje, že na to, aby mohli byť učitelia pozorní k špecifickým potrebám študentov, je potrebné, aby mali vedomosť o týchto potrebách u konkrétnych študentov (Matthews 2009). To znamená, že študenti musia svoje špecifické potreby „odhaliť“, aby následne bol učiteľ schopný tieto potreby napĺňať. Pri špecifických potrebách vyplývajúcich napríklad zo zmyslového postihnutia (zrakové, sluchové) je učiteľovi zrejmé, že študent má určité špecifické potreby. Iné je to napríklad pri „vnútorných problémoch“, ako napríklad epilepsia, rôzne poruchy učenia, atď., ktoré už na prvý pohľad nie sú viditeľné. V takýchto prípadoch sa daní študenti musia sami rozhodnúť, čo a koľko o sebe prezradia. Ak to však študent neurobí (nie je povinný)[46], tak ani nemôže očakávať žiadne prispôsobenie podmienok štúdia vzhľadom na jeho potreby (Clark 2007).

V mnohých prípadoch sa stáva, že študent upozorní vyučujúceho na jeho špecifické potreby už neskoro, väčšinou až po nejakom neúspechu. Najprv sa pokúša napredovať vo svojom štúdiu bez toho, aby učiteľa oboznámil so svojimi špecifickými potrebami, no po prvých neúspechoch (napríklad po neúspešných skúškach) zisťuje, že to nie je veľmi možné a je nevyhnutné, aby učiteľa s danými potrebami oboznámil. Zelinková ako príklad uvádza niekoľko príčin, ktoré vedú študentov so špecifickými potrebami k tomu, že žiadajú o pomoc neskoro, teda už v priebehu štúdia. Takíto študenti sa a) hanbia za svoje špeciálne potreby pred učiteľmi, spolužiakmi, b) necítia sa bezpečne, c) nechcú na seba upozorňovať, d) snažia sa tieto problémy prekonať

[46] Vysokoškolskí pedagógovia v mnohých prípadoch majú vedomosť o špecifických potrebách študentov na základe toho, že sa daní študenti o tom zmienili v ich prihláškach na vysokú školu. Mnoho študentov to však neuvádza, pretože sa obávajú, že to ohrozí ich prijatie na vysokú školu (Strnadová 2007).

zvýšeným úsilím, e) nechcú žiadne úľavy pri štúdiu, pretože chcú sami sebe dokázať, že to zvládnu, f) neveria, že by im učitelia mohli pomôcť, g)v mnohých prípadoch ani nevedia, že môžu požiadať o pomoc (Zelinková 2012).

Na základe toho je možné konštatovať, že vo vzťahu učiteľa a študenta so špecifickými potrebami má veľmi dôležité miesto dôvera študenta k učiteľovi. Aj keď sa pri úvodnom kontakte s vysokou školou (pri podaní prihlášky na vysokú školu) študent rozhodne neupozorniť vo svojej prihláške na svoje špecifické potreby, práve na základe vzťahu k učiteľovi môže zmeniť svoje rozhodnutie. Ak cíti, že môže vyučujúcemu dôverovať, tak ho so svojimi špecifickými potrebami oboznámi ešte predtým, než by sa objavili prvé neúspechy, ktoré by boli zapríčinené tým, že daný učiteľ nepoznal špecifické potreby konkrétneho študenta. Ako je zrejmé, vzťah učiteľa a študenta je kľúčovým pri štúdiu študenta so špecifickými potrebami. Mal by byť naplnený dôverou, rešpektom, ochotou, empatiou, spravodlivosťou, humánnosťou a dôstojným správaním všetkých zúčastnených strán. Práve na základe tohto vzťahu sa realizuje etický a morálny rozmer učiteľského povolania. Učiteľ ako zrelý mravný subjekt by mal pristupovať ku všetkým študentom, a teda aj k študentom so špecifickými potrebami, ako k morálne rovnocenným bytostiam, prejavovať im úctu, rešpekt, ktorú si všetci zaslúžia (Gluchmanová 2012).

V rámci vzťahu učiteľa a študenta so špecifickými potrebami majú významné miesto princípy humánnosti a ľudskej dôstojnosti. Gluchmanová uvádza, že tieto princípy patria k tým najvýznamnejším morálnym princípom, ktoré regulujú vplyv učiteľa ako mravného subjektu, keďže na základe práce učiteľa prispievajú aj k rozvoju humánnosti študentov (Gluchmanová 2011). Vzťah učiteľa a študenta so špecifickými potrebami bude dobre fungovať iba vtedy, ak sa učiteľ bude k danému študentovi správať humánne, v súlade s jeho ľudskou dôstojnosťou a bude mu preukazovať patričnú úctu. Avšak je nevyhnutné, aby takéto správanie bolo obojstranné, a teda aby sa tak voči učiteľovi správali aj študenti (Gluchmanová 2008). Tým, že učiteľa vnímajú ako istý svoj vzor, budú sa rovnako správať voči jeho osobnosti. Učiteľ práve na základe humánneho správania napĺňa dôstojnosť študentov so špecifickými potrebami a rovnako aj intaktných študentov. Vzťah učiteľa a *všetkých študentov* sa plnohodnotne realizuje, ak sú títo študenti presvedčení, „že sa o nich zaujíma, chce sa s nimi rozprávať, pomôcť im pri ich osobných starostiach a problémoch, ak budú viesť neformálne rozhovory aj o mnohých aktuálnych či globálnych problémoch ľudstva a podobne“ (Gluchmanová 2009, s. 91). Domnievame sa, že takéto správanie sa učiteľa

pozitívnym spôsobom vplýva na študentov so špecifickými potrebami, na ich vnímanie samých seba ako rovnocenných partnerov v štúdiu.

Ako uvádza Gluchmanová, dôležitú úlohu v tomto vzťahu má vzájomná spolupráca a empatický prístup k študentom. Oba tieto aspekty vedú k zlepšeniu a upevneniu vzťahu učiteľa a študenta (Gluchmanová 2008). O to viac je spolupráca a empatia dôležitejšia, ak ide o študenta so špecifickými potrebami. Takíto študenti sa môžu v rámci študijnej skupiny v niektorých prípadoch cítiť menejcennými či menej schopnými a ich štúdium môže prebiehať v zložitejších podmienkach v porovnaní s intaktnými študentmi. V tejto súvislosti súhlasíme s Hájkovou, ktorá poukazuje na súvislosť medzi osobnou identitou študenta a jeho psycho-fyzickou (telo) a sociálnou identitou (vzťahy). Vysokoškolskí študenti so špecifickými potrebami predstavujú adolescentov, u ktorých má veľmi dôležitú úlohu ich vnímanie seba samých (Hájková 2007). Fundamentálny aspekt ich identity predstavujú osobné pocity „kto som“ a „kam patrím“. Práve spomínaný empatický prístup (v rámci vzťahu učiteľ – študent, študentmi navzájom), podporovanie spolupráce v študijnej skupine, ochota pomáhať si a vzájomný rešpekt nepochybne ovplyvňujú takéto vnímanie samého seba pozitívnym spôsobom. Študent so špecifickými potrebami na základe takýchto dobrých vzťahov s učiteľmi a študentmi získava pocit vlastnej hodnoty, spolupatričnosti a významu samého seba v danej študijnej skupine. Teda ako je zrejmé, spomínaná spolupráca, empatický prístup, vzájomný rešpekt medzi učiteľom a študentmi, študentmi navzájom predstavuje taktiež jeden z kľúčových faktorov na úspešnosť štúdia u študenta so špecifickými potrebami. U takéhoto študenta je vnímanie samého seba v mnohých prípadoch podmienené tým, ako ho vnímajú iní ľudia, a preto sú dobré vzájomné vzťahy jedným z dôležitých predpokladov plnohodnotného štúdia na vysokej škole.

Empatický prístup, ochotu pomôcť, rešpekt k špecifickým potrebám študenta môže učiteľ realizovať počas vyučovacieho procesu aj základnými prvkami, ktoré do výučby začlení, respektíve istými modifikáciami pri spôsobe výučby. Napĺňanie špecifických potrieb študenta veľmi často prebieha prostredníctvom pomoci v základných situáciách, ktoré sa odohrávajú počas výchovnovzdelávacej činnosti. Podstatný je spôsob prednášania na hodine, ktorý by mal zohľadňovať špecifické potreby daného študenta (tempo reči, melódia hlasu, zopakovanie dôležitých častí), poskytovanie študijných materiálov študentom so špecifickými potrebami vo vhodnej forme (v braillovom písme, v elektronickej podobe pre študentov, ktorých špecifické potreby vyplývajú z postihnutia sluchu), nevyhnutné sú rôzne modifikácie pri skúškach,

atď. Aj takéto základné situácie značným spôsobom napomáhajú študentovi so špecifickými potrebami pri jeho štúdiu a tým zároveň aj upevňujú vzťah učiteľa a daného študenta, ktorý vníma, že jeho špecifické potreby nie sú učiteľovi ľahostajné a snaží sa mu pomôcť a vyjsť v ústrety.

Štúdium študentov so špecifickými potrebami predstavuje v mnohých prípadov istú výzvu nielen pre nich samotných, keďže sa musia adaptovať na nové podmienky, nové prostredie, nové povinnosti, atď., ale taktiež ide o nové výzvy a konfliktné situácie aj pre učiteľov týchto študentov. Mnoho z nich nemá potrebné poznatky o tom, ako správne pristupovať k študentom so špecifickými potrebami, respektíve počas svojej pregraduálnej prípravy nemali možnosť získať potrebné informácie a skúsenosti[47]. No na druhej strane, napriek absencii týchto vedomostí, Tarcsiová poukazuje na fakt, že pedagógovia na vysokej škole už v poslednom období majú aké- také skúsenosti so študentmi so špecifickými potrebami. Takýto vývoj situácie môžeme hodnotiť pozitívne, keďže „Individuálne skúsenosti pedagógov, ale aj intaktných študentov veľmi ovplyvňujú postoj voči týmto študentom“ (Tarcsiová 2008, s. 21). Práve skúsenosť a najmä pozitívna skúsenosť so študentmi so špecifickými potrebami pomáha odstrániť pretrvávajúce predsudky u intaktnej populácie o tom, že daní študenti štúdium nezvládnu.

Napriek tomuto významnému pozitívnemu progresu je potrebné priznať si prítomnosť rôznych etických otázok, ktoré vznikajú v kontexte štúdia študentov so špecifickými potrebami na vysokých školách. Či už ide o situácie spojené s dochádzkou daných študentov, dostupnosť miestností, realizáciu skúšok, problematiku spravodlivosti hodnotenia ich výkonu, „zneužívanie“ špecifických potrieb kvôli úľavám, atď. predstavujú len zlomok z okolností, ktoré sa dejú pomerne často počas štúdia na vysokej škole a predstavujú etické problémy, ktoré si nutne žiadajú svoje riešenia.

Cieľom nášho výskumu bolo zistiť, či sa učitelia a doktorandi vybranej fakulty stretávajú s etickými problémami vo vzťahu k študentom so špecifickými potrebami. Za

[47] O nevyhnutnosti poznatkov o vzdelávaní študentov so špecifickými potrebami hovorí aj J. Klembarová v príspevku s názvom *Do we need Professional ethics for special needs education teachers?* (Klembarová 2012, s. 153-165). Aj keď sa autorka primárne zameriava na vzdelávanie týchto študentov na základných a stredných školách, platí to samozrejme aj pre školy vysoké, s tým rozdielom, že na akademickej pôde majú vznikajúce etické problémy v súvislosti so študentmi so špecifickými potrebami iný charakter. Hlavná myšlienka však ostáva tá istá, to znamená, vyjadruje potrebu vzdelávania o špecifických potrebách študentov pre všetkých učiteľov.

cieľ sme si kládli identifikovať konkrétne prejavy týchto etických problémov, ktorým jednotliví respondenti na vybranej fakulte čelia v ich každodennej praxi.

Výsledky

Prostredníctvom kvantitatívneho výskumu[48] bola téma vzťahu učiteľ a študent so špecifickými potrebami v anonymnom elektronickom dotazníku reprezentovaná dvoma otázkami. Na základe zvolených otázok sme sa snažili zistiť, či si učitelia a doktorandi danej fakulty uvedomujú etické problémy vo vzťahu k študentom so špecifickými potrebami. Taktiež sme sa zamerali na vymedzenie konkrétnych etických problémov vo vzťahu k študentom so špecifickými potrebami, s ktorými sa učitelia a doktorandi v praxi stretávajú a ktoré musia riešiť. Uvedomovanie si etických problémov vo vzťahu k vybranej skupine študentov a poznanie konkrétnych konfliktných situácii by malo napomôcť pri hľadaní odpovedí na mnohé otázky a problémy súvisiace so vzťahom študenta so špecifickými potrebami.

Prvá otázka v elektronickom dotazníku v kontexte vzťahu učiteľa a študenta so špecifickými potrebami bola formulovaná nasledovne: *Ako učiteľ vybranej fakulty si uvedomujem existenciu etických problémov vo vzťahu k študentom so špecifickými potrebami.* Respondenti si pri odpovedi na túto otázku mohli zvoliť jednu z ponúknutých možností: *takmer vždy - skôr nie - ani-ani - skôr áno - takmer vždy.*

Odpovede doktorandov a učiteľov ukazovali rozdiely. Zatiaľ čo učitelia zhodnotili, že *takmer vždy* (83,1%) si uvedomujú *existenciu etických problémov vo vzťahu k študentom so špecifickými potrebami*, odpovede doktorandov boli veľmi nízke (len 19,17% odpoveď *takmer vždy*) v porovnaní s učiteľmi. Doktorandi si *takmer nikdy* (51,6%) neuvedomujú *existenciu etických problémov vo vzťahu so študentmi so špecifickými potrebami.* Doktorandi boli tiež nerozhodní, pretože vysoké percento mala aj neutrálna odpoveď *ani-ani* (58,3%). Prehľad percentuálneho rozloženia odpovedí učiteľov na túto otázku zobrazuje tabuľka č. 17.

[48] Pri tejto téme prebehol len kvantitatívny výskum. Fókusové skupiny (kvalitatívny výskum) sa neuskutočnili.

Tabuľka č. 17: Ako učiteľ vybranej fakulty si uvedomujem existenciu etických problémov vo vzťahu k študentom so špecifickými potrebami (N=62).

	Učitelia		Interní doktorandi	
	Muži (n = 19)	**Ženy (n = 20)**	**Muži (n = 8)**	**Ženy (n = 15)**
Takmer nikdy	20%	38,1%	25%	26,6%
Skôr nie	10%	4,7%	25%	13,3%
Ani-ani	10%	14,2%	25%	33,3%
Skôr áno	10%	-	12,5%	20,0%
Takmer vždy	45%	38,1%	12,5%	6,6%

Pozn. n = počet respondentov, N= celkový počet odpovedí

Druhá otvorená otázka bola v elektronickom dotazníku formulovaná tak, aby sme sa na základe odpovedí respondentov dozvedeli konkrétne etické problémy, ktorým čelia vo vzťahu so študentmi so špecifickými potrebami počas vykonávania svojej práce na danej fakulte. Výskumná otázka ohľadom vzťahu učiteľa a študenta so špecifickými znela nasledovne: *Popíšte, aké etické problémy najčastejšie riešite vo svojej praxi vo vzťahu k študentom so špecifickými potrebami.*

Na základe jednotlivých odpovedí môžeme v rámci tejto otázky vyčleniť niekoľko oblastí, v ktorých pociťujú učitelia a doktorandi etické problémy vo vzťahu k týmto študentom.

Prvá z týchto oblastí je reprezentovaná etickými problémami, ktoré vznikajú pri hodnotení študentov so špecifickými potrebami. Respondenti uvádzajú ako problematickú situáciu to, že študenti so špecifickými potrebami v niektorých prípadoch očakávajú, alebo sa dožadujú zvýhodnení. „[…] *Študenti so zdravotným postihnutím očakávajú úľavy, ktoré nie sú vždy akceptovateľné* […].“ To zahŕňa v mnohých prípadoch etické problémy, ktoré sa týkajú zlepšenia hodnotenia kvôli postihnutiu študentov. Ďalšia z odpovedí naznačuje, že respondent si taktiež uvedomuje tento problém a zároveň sa ho snaží prekonať: „[…] *Snažím sa ich hodnotiť rovnocenne s ostatnými študentmi, čo je niekedy veľmi zložité* […].“ Ako problematická sa javí aj nekritickosť tejto skupiny študentov, v mnohých prípadoch im chýba dostatočná sebareflexia a nepripúšťajú si to, že majú problémy so štúdiom. „[…] *Závažné choroby podmieňujú skutočnosť, že študent reálne nemôže študovať, resp. zvládnuť potrebné učivo* […].“ Jedna z odpovedí poukazuje na tento problém, keď ako eticky spornú situáciu označuje „[…] *zneužívanie zdravotného postihnutia na obmäkčenie vyučujúceho, zakrytie skutočnosti, že študent nezvláda štúdium na adekvátnej úrovni* […].“ V tejto súvislosti učitelia a doktorandi vybranej fakulty považujú za zložité, ale zároveň veľmi dôležité nájsť prípustnú mieru ohľaduplnosti, pretože „[…] *prílišná*

miera ohľaduplnosti je častokrát skôr na škodu ako na osoh […].*“* Študentov so špecifickými potrebami je potrebné podporovať a motivovať k dosahovaniu lepších výsledkov. Takéto správanie má lepšie dôsledky pre ich budúci profesijný, ale aj osobný život, než neustále znižovanie požiadaviek na ich výkon.

- Ďalšiu oblasť, v ktorej učitelia a doktorandi vybranej fakulty zažívajú etické problémy vo vzťahu k študentom so špecifickými potrebami tvoria neadekvátne reakcie okolia.
- Ako eticky problematická sa javí aj situácia, keď študent nemá svoje špecifické potreby lekársky potvrdené. *„*[…] *Závisí to od typu postihnutia. Sú prípady, v ktorých má študent psychické problémy, ktoré nie sú dokladované potvrdením, čo je na škodu študenta. Ten sa len trápi* […].*“*
- Za problematické boli respondentmi označené aj technické a priestorové možnosti fakulty. Je nevyhnutné, aby si študent (pokiaľ je na vozíku) našiel vhodné miesto a mohol si zaznamenávať prednášku učiteľa.
- Zaujímavou bola aj odpoveď, ktorá síce nekonštituuje etický problém, ale na druhej strane prezentuje obdiv respondenta voči študentom so špecifickými potrebami. *„*[…] *Nevnímam problémy v tomto vzťahu, práve naopak, veľa sa v práci s nimi učím. Ich smäd po poznaní, po živote je často úprimnejší ako smäd študentov bez postihnutia a to obdivujem* […]*“*.
- Posledná skupina vyjadrení respondentov predstavovala absenciu problémov vo vzťahu k študentom so špecifickými potrebami. Medzi odpoveďami v rámci tejto skupiny nájdeme vyjadrenia typu *„nemám žiadne problémy“*, *„nemám študenta so zdravotným postihnutím“*, *„zatiaľ som etický problém neriešila, pretože študenti svoje postihnutie nezneužívali“*.

Diskusia

Z výsledkov kvantitatívneho výskumu, a teda na základe odpovedí na dve uvedené otázky o existencii etických problémov vo vzťahu k študentom so špecifickými potrebami a identifikácii konkrétnych etických problémov, ktoré stretávajú učiteľov a doktorandov zvolenej fakulty, vyplynuli nasledujúce závery.

Existenciu etických problémov vo vzťahu k študentom so špecifickými potrebami počas vykonávania svojej profesie si uvedomuje viac učiteľov, ako doktorandov. To znamená, že učitelia sa vo väčšej miere priklonili v rámci ich odpovedí k existencii týchto problémov. Nazdávame sa, že tento výsledok je podmienený dlhšou

praxou u učiteľov danej fakulty (v porovnaní s doktorandmi). Učitelia na fakulte pracujú dlhší čas, to znamená, že majú s výučbou aj viac skúseností. Taktiež je možné sa domnievať, že počas svojej praxe sa stretli s viacerými študentmi so špecifickými potrebami, a teda sú si vedomí špecifických potrieb týchto študentov a zároveň rôznych eticky konfliktných situácii, ktoré vo vzťahu k nim môžu nastať.

Odpovede na druhú otázku v rámci podtémy vzťah učiteľa a študenta so špecifickými potrebami priniesli zaujímavejšie výsledky. Aj keď sa k tejto otázke vyjadrilo iba 26 respondentov, závery, ktoré nám vznikli poukazujú na viaceré skutočnosti. Odpovede, ktoré sme získali, predstavujú bohatú škálu od absencie skúseností so študentmi so špecifickými potrebami, cez absenciu problémov s touto skupinou študentov až k označeniu niekoľkých konkrétnych konfliktných situácií, ktorým učitelia a doktorandi na zvolenej fakulte čelia. Ako už bolo uvedené vyššie, na základe výsledkov dotazníka sa vytvorilo niekoľko oblastí, v rámci ktorých sú zjavné etické problémy so študentmi so špecifickými potrebami, a to:

- Prvá oblasť, a teda jedna skupina odpovedí vníma ako etický problém vo vzťahu k študentom so špecifickými potrebami úľavy pre študenta a prihliadanie na jeho špecifické potreby, ktoré podľa respondentov niekedy prekračujú akceptovateľnú hranicu. Teda ako eticky sporné sa v tejto skupine respondentov javí zvýhodňovanie študentov so špecifickými potrebami, nekritickosť. Ako uvádzajú respondenti, prílišná ohľaduplnosť je niekedy naozaj na škodu a môže viesť k tomu, že študenti začnú svoje špecifické potreby „zneužívať“ vo svoj prospech, aby dosiahli rôzne úľavy. Práve kvôli takýmto situáciám je v Zákone č. 131/2002 o vysokých školách tento bod legislatívne ukotvený a zdôrazňuje sa, že vysoká škola má vytvárať všeobecne prípustné akademické prostredie tým, že vytvára zodpovedajúce podmienky štúdia aj pre študentov so špecifickými potrebami, avšak požiadavky na ich výkon by sa nemali znižovať (Zákon č. 131/2002 o vysokých školách §100 ods. 1). Tento fakt podporuje aj Požár, ktorý zastáva názor, že špecifické potreby vyplývajúce z postihnutia môžu predstavovať aj istý motivačný prvok. Človek a rovnako aj študent so špecifickými potrebami v snahe vyrovnať sa so svojimi špecifickými potrebami je schopný prekonať aj sám seba (Požár 1997). Teda aj študenti so špecifickými potrebami na vysokej škole môžu prekonávať samých seba, iba ak im učiteľ stanoví pevné hranice, pod ktoré už s úľavami neklesne. Samozrejme, je podstatné prispôsobiť štúdium špecifickým potrebám študenta, ale nie je možné

zvýhodňovať daného študenta neustále. To by mohlo mať za následok aj situáciu, že sa študent prestane celkovo snažiť a začne sa iba „viesť“ v prúde ostatných s dobrou vierou, že vyučujúci v každej situácii „privrie oči“ pred jeho nedostatkami. S problematikou úľav a zvýhodňovania študentov so špecifickými potrebami sa úzko spájajú aj etické problémy týkajúce sa hodnotenia, na ktoré poukázal aj dotazník. Patria tu otázky spravodlivosti pri hodnotení, rovnocenného prístupu k hodnoteniu výkonu študenta so špecifickými potrebami a rovnako študenta bez postihnutia. Spravodlivé hodnotenie predstavuje naozaj zložitý problém pre učiteľa, keďže musí mať neustále na pamäti aj špecifické potreby daného študenta, no taktiež musí byť jeho hodnotenie v súlade s princípom spravodlivosti voči ostatným študentom. Ako bolo vidieť, aj samotní respondenti považujú hodnotenie študentov so špecifickými potrebami za zložitú situáciu, v ktorej sa snažia postupovať spravodlivo. V mnohých prípadoch je závažným problémom dosiahnuť istý konsenzus medzi študentovým výkonom, hodnotením, ktoré by si daný študent želal a reálnym ohodnotením jeho výkonu učiteľom. Hodnotenie je aspektom, ktorý má taktiež výrazný motivačný vplyv na študenta. Preto by malo byť vykonávané spravodlivo. Ak je tomu tak, pôsobí to ako demotivácia na študentov so špecifickými potrebami (rovnako tak aj na intaktných študentov). Do tejto skupiny odpovedí sme zaradili aj etické problémy spojené s nedostatočnou sebareflexiou a kritickosťou študentov so špecifickými potrebami. Študenti v niektorých prípadoch trpia závažnými chorobami, ktoré podmieňujú ich schopnosti štúdia a následne dané štúdium nezvládajú na požadovanej úrovni. V tejto súvislosti je dôležitá skutočnosť, ktorú sme už spomenuli vyššie, teda, že aj pre študenta so špecifickými potrebami je nevyhnutné, aby mal určitý potenciál na štúdium. Bez dispozícii pre vybraný odbor, sebestačnosti a vôbec schopnosti študovať to nie je možné a vznikajú tak rôzne etické problémy, ako pre samotného študenta, ktorý sa iba trápi, tak aj pre učiteľov, ktorí nevedia, akú pozíciu voči tejto situácii zaujať.

Druhá oblasť etických problémov, ktoré vznikajú v súvislosti so študentmi so špeciálnymi potrebami je spojená s neadekvátnymi reakciami okolia. Domnievame sa, že takéto negatívne reakcie sú v mnohých prípadoch výsledkom predsudkov voči ľuďom a študentom so špecifickými potrebami. Napriek tomu, že sa snažíme o inklúziu vo všetkých oblastiach spoločenskej praxe (o to viac vo vzdelávaní) je potrebné si

priznať, že určitá stigmatizácia ohľadom ľudí so špecifickými potrebami neustále pretrváva. Preto v rámci tejto odpovede dvojnásobne platia slová Kudláčkovej, ktorá pripomína, že úspešnosť inkluzívneho prístupu v súčasnosti (teda aj štúdia študentov so špecifickými potrebami na vysokých školách) je podmienená zmenou myslenia nielen učiteľov, vychovávateľov, ale najmä zmenou myslenia celej spoločnosti (Kudláčková 2010).

Ako ďalší etický problém bola označená situácia, kedy špecifické potreby študentov nie sú potvrdené lekárom, čoho dôsledkom je trápenie sa študenta počas štúdia. Hlavný problém v tejto situácii spočíva v tom, že študent má isté špecifické potreby, avšak nie sú lekársky potvrdené a teda daný študent nemá dôkaz, na základe ktorého by mohol žiadať o podporu v štúdiu kvôli jeho špecifickým potrebám. Takúto situáciu uvádza aj Milrood, ktorý upozorňuje na to, že špecifické potreby študentov majú častokrát vážnejšie dôsledky než len tie akademické (neprospievanie). Ako tie horšie následky označuje utrpenie týchto študentov, ich ponižovanie, prehnané nároky učiteľov, neznesiteľný stres, ktorému daný študent čelí počas semestra, zastávanie úlohy „porazeného“ v študijnej skupine (Milrood 2001).

Ďalšia oblasť, v ktorej hovoríme o etických problémoch vo vzťahu k študentom so špecifickými potrebami je priestorová organizácia jednotlivých miestností na fakulte. Je dôležité dávať pozor aj na tento aspekt, keďže mnoho študentov má špecifické potreby vyplývajúce z telesného a taktiež zrakového, sluchového postihnutia. V takýchto prípadoch sa študenti stretávajú s bariérami v podobe schodov, absencie bezbariérových vchodov do budov, nedostatkom výťahov na fakulte, nedostatočného označenia miestností v braillovom písme, absenciou tlmočníkov do posunkovej reči. Davis správne uvádza, že „ľahostajné“ budovy, nedostatočná pomoc od štátu, fyzické a slovné útoky od ostatných predstavujú závažné etické problémy, ktorým študenti so špecifickými potrebami čelia aj počas ich štúdia na vysokej škole (Davis 2011).

Niektorí respondenti vo svojich odpovediach taktiež uviedli, že nezažívajú žiadne eticky problematické situácie so študentmi so špecifickými potrebami. Túto okolnosť je možné vnímať dvojakým spôsobom. Prvý prípad, absencia etických problémov so študentmi so špecifickými potrebami je následkom humánneho a dôstojného správania sa ako učiteľov, tak aj študentov so špecifickými potrebami. Špecifické potreby týchto študentov sú naplnené, učitelia sú vo vzťahu k nim chápaví, spravodliví, empatickí a študenti pristupujú k svojmu štúdiu zodpovedne, usilujú sa, v prípade potreby žiadajú o pomoc spolužiakov, učiteľov, taktiež koordinátorov

a špeciálne poradenské centrá. Ich výkony sú primerané, teda nie sú žiadne významné príčiny etických problémov vo vzťahu oboch zúčastnených strán. Druhým prípadom je situácia, kedy učitelia a doktorandi na vybranej fakulte nevedia vnímať určitú situáciu aj ako etický problém. To znamená, že uvedená absencia etických problémov vzhľadom k študentom so špecifickými potrebami môže byť výsledkom slabšej etickej citlivosti na problémy a „neschopnosti" vnímať určité situácie aj ako etické problémy. Vyskytli sa aj odpovede, podľa ktorých niektorí učitelia a doktorandi ešte neučili študenta so špecifickými potrebami, resp., nemajú takéhoto študenta na svojom odbore. Táto situácia pravdepodobne súvisí s tým, že inkluzívny prístup, teda začleňovanie študentov so špecifickými potrebami do bežných škôl a aj ich nástup na vysoké školy je ešte pomerne „mladou" záležitosťou. Aj Tarcsiová priznáva, že ide o jednu z najväčších výziev súčasnej pedagogiky a špeciálnej pedagogiky (Tarcsiová 2010). Domnievame sa, že tento stav závisí aj od jednotlivých odborov, keďže pre študenta so špecifickými potrebami je vhodné voliť si študijný odbor najmä vzhľadom na jeho potreby, možnosti a schopnosti. Tak sa môže stať, že na niektorých študijných odboroch študuje väčší počet študentov so špecifickými potrebami a na iných zase menej.

Záver

Na základe odpovedí respondentov sa sformulovalo niekoľko etických problémov, ktorým čelia učitelia a doktorandi na zvolenej fakulte vo vzťahu k študentom so špecifickými potrebami. Medzi nich patria etické problémy spojené s hodnotením týchto študentov, očakávaním úľav a znižovaním nárokov na ich študijný výkon, „neschopnosť" študentov študovať, situácie spojené s nevhodnými reakciami okolia a priestorovými možnosťami fakulty. Avšak načrtnutými problémami sa táto téma nevyčerpáva, eticky konfliktných situácii je omnoho viac a nepochybne stojí za to venovať im pozornosť. Tak sa zvyšuje aj morálna citlivosť spoločnosti na problémy každodenného života a to je dôležitým predpokladom ich riešenia.

Z identifikovaných problémov je možné vyvodiť niekoľko odporúčaní. Na základe odpovedí respondentov je potrebné pri študentoch so špecifickými potrebami stanoviť presné a jasné kritériá hodnotenia, o ktorých budú informovaní. To povedie k spravodlivému prístupu ako k študentom so špecifickými potrebami, tak aj k študentom intaktným a zabráni to zvýhodňovaniu študentov so špecifickými potrebami a znižovaniu nárokov na ich študijný výkon. Na základe odpovedí získaných v dotazníku vzniká aj odporúčanie, resp. istá požiadavka smerom k vedeniu vybranej

fakulty. Pri zabezpečovaní výučby je potrebné prispôsobiť výučbu špecifickým potrebám študentov, či už ide o dostupnosť a organizáciu miestností pre študentov na vozíku, rôzne špeciálne materiály a pomôcky pre študentov so zrakovým a sluchovým postihnutím, atď. Za veľmi dôležité odporúčanie považujeme, aby učitelia a doktorandi začali uvažovať o rôznych problémoch, ktoré ich v ich praxi stretávajú, aj ako o etických problémoch. Tak rôzne situácie nadobudnú aj morálny rozsah a riešenie takýchto eticky sporných situácii bude spočívať aj na etickej analýze danej situácie a následnom riešení problému.